

<http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/9/5120006/>

Сергій Дацюк 09 червня 2010, "Укрправда"

Сьогодні можна знайти багато критики західного способу викладання економічних теорій - економікс, яку також викладають в багатьох вітчизняних навчальних закладах. Якщо почитати російські та українські словники чи енциклопедії, то можна побачити, що економікс звинувачують в тому, в чому зазвичай західні викладачі та студенти якраз бачать перевагу - економікс не є якимось одним вченням чи школою.

Придуманий Альфредом Маршаллом в кінці ХІХ століття термін *economics* неможливий для адекватного перекладу: це водночас і "економіки" і "економічності", тобто різні економіки і різні способи бути економічними.

Інновація Альфреда Маршалла - не просто замінити терміном "економікс" термін "політична економія", а змінити сам підхід від розгляду одного вчення, хай навіть класичного, до розгляду багатьох конкуруючих теорій та вчень - в принципі не була сприйнята в СРСР.

І зараз цей підхід якось важко приживається в Україні.

Класична політекономія вважала, що економіка має власну єдину мету: господарювання через створення додаткової вартості. Основа економікс - економіка не має своєї єдиної мети, різні цілі економіки формуються в політиці, а економіка слугує їх досягненню.

Різні цілі походять з різних релігій та ідеологій, тобто з різних систем цінностей. Кожна з цілей економіки реалізується в тій чи іншій економічній теорії. Сьогодні існують більше сорока різних економічних вчень та теорій, з яких реально конкуруючими є біля десятка.

Післярадянські країни не дуже переймалися розглядом того, які саме за своїми економічними уявленнями люди приходять до влади. Ці країни більше цікавило, які політичні погляди сповідують владоможці.

Водночас вже перші реалізації короткострокових економічних програм показали, що зазвичай в урядах ми не маємо якогось одного теоретичного підходу - ми маємо еkleктику. Але те, що добре для викладання економічної теорії, не є добрим для реальної економічної політики.

Вибір якогось одного економічного вчення чи теорії для урядової програми є необхідним тому, що різні теорії та вчення ставлять зовсім різні цілі для економіки.

Цілі економіки в різних економічних школах та вченнях:

- забезпечення життєдіяльності (господарювання) - фізіократія;
- справедливий обмін та розподіл - меркантилізм, марксизм;
- прибуток/збагачення - класична та неокласична політекономії, маржиналізм, манчестерство;
- соціальна зайнятість - кейнсіанство, неокейнсіанство;
- забезпечення безпосередньо чи стимульовано зростаючих потреб - неокласична політекономія, зокрема монетаризм, а також нейроекономіка;

- соціалізація - інституціоналізм;

- масове співробітництво - вікіноміка;

- оптимальне використання та збереження ресурсів - ресурсорієнтована економіка (проект "Венера" Жака Фреско);

- вивільнення від праці для самодіяльності (економіка самодіяльності).

В цьому переліку є утилітарні цілі: життєдіяльність, прибуток, забезпечення потреб; частково утилітарні цілі: справедливий обмін, соціальна зайнятість, соціалізація, масове співробітництво та цілком неутилітарні цілі: оптимальне використання ресурсів та самодіяльність.

Різним є ставлення представників названих шкіл всередині переслідуваних ними цілей до держави. Не допускають втручання держави - фізіократи, маржиналісти, манчестерці. Допускають втручання держави - меркантилісти (протекціонізм), марксисты, кейнсіанці, інституціоналісти.

Втручання наддержавних інститутів підтримують - неокласики, зокрема монетаристи. Вихід економіки за межі міждержавних відносин в сферу масового співробітництва задля неутилітарних цілей як взаємодії рівних на основі відкритих правил та кодів - вікіноміка, ресурсорієнтована економіка, економіка самодіяльності.

Давайте подивимося на управлінців урядів та муніципальних органів влади як на представників різних економічних шкіл, яких вони здебільшого не знають.

Отже маємо господарників (фізіократів), соціально орієнтованих (марксистів та кейнсіанців) та лібералів (манчестерців та маржиналістів). Звичайно це все умовно.

Деякі урядовці дуже здивувалися б, якби їх назвали недоученими марксистами чи некомпетентними кейнсіанцями. Точнісінько так само, як деякі інші урядовці дуже здивувалися б, якби їх назвали дикими манчестерцями або печерними маржиналістами.

Здебільшого в урядових і муніципальних органах влади маємо справу з представниками виродженого монетаризму, тобто з людьми, які працюють винятково з наповненням доходів бюджету і отриманням користі від розподілу його видатків.

Що таке розвиток, сила та ефективність економіки? Економічна мова (економізм) є досить примітивною, щоб розуміти людський розвиток. Водночас саме ця мова стала у ХХ столітті найбільш поширеною та привабливою для масового і спрощеного розуміння людського розвитку.

Економіка це лише відображення більш глибоких цивілізаційних процесів, де економічні мотивації не завжди в історії були домінуючими, що б там не говорили представники класичної політекономії. Автор хотів би поділитися своїм баченням економіки через досліджувану ним сферу цивілізаційної антропології.

Для розвитку будь-якої цивілізації необхідне наступне. Домінуюча мотивація - це мотивація, яка ієрархічно структурує систему мотивацій.

Мотиваційна база - це основна маса носіїв домінуючої мотивації. Мотиватор - це позиція, що стимулює домінуючу мотивацію та компетентно організує мотиваційну базу.

Демотиватор

- це позиція, яка знижує чи блокує домінуючу мотивацію та дезорганізує мотиваційну базу.

Мотиваційний компресор - засоби штучного стимулювання домінуючої мотивації. Економічна перспектива

включає в собі уявлення про розвиток, силу і стійкість та ефективність економіки, виражені через зміни способів зростання мотивацій, мотиваційної бази та мотиватора.

Розвиток економіки залежить від зростання домінуючої мотивації до настання кризи, від зміни системи мотивацій після кризи, від обмеження дії демотиваторів. Розвиток економіки визначається політикою, а не економікою.

Сила і стійкість економіки залежить від величини мотиваційної бази, тобто не від об'єму ВВП країни, а від його структури (експорт-імпорт, прибуток-зарплата, ресурси-технології), не від величини прибутків бізнесу, а від способу їх розподілу, не від рівня розвитку, а від збалансованості та універсальності структури самої економіки.

Ефективність економіки залежить від наявності та своєчасної зміни мотиватора, позиція якого водночас має високу універсальну компетенцію для здійснення управляючої діяльності, і не залежить від відношення корисних кінцевих результатів до затрачених зусиль, продуктивності праці, фондівіддачі, рентабельності, окупності тощо.

В XX столітті відбулося шість економічних революцій в зміні мотивацій, суті мотиваційної бази та мотиватора. Суть мотиваційної бази змінювалася так: робітничий клас, конвеєрний робітник, середній клас, позичальник, масовий споживач, робітник техноструктур.

Суть мотиватора змінювалася так: номенклатура бюрократичного класу (соціалізм), менеджер (капіталізм), в процесі деградації соціалізму та після його поразки - оргструктура, акціонер, високодоходний споживач, консультант.

Давайте більш детально розглянемо кожну з революцій, відмічаючи зміни способу зростання домінуючої мотивації (1), мотиваційної бази (2) та мотиватора (3).

Суть реалізації підходу Маркса в соціалізмі (значна частина XX століття)

Оскільки відчуження праці від засобів виробництва і від своєї самості не дозволяє мотиваціям відтворюватися і рости, потрібно привласнити засоби виробництва і свою

замість. Концентрація мотивацій ("пролетарі всіх країн, єднайтеся") створює робітничий клас як мотиваційну базу. Зміна мотиватора - на місце індивідуального управління економікою з боку капіталіста приходять колективне управління через державу робітників, яка породжує номенклатуру бюрократичного класу.

Суть реалізації підходів Тейлора і Форда в капіталізмі (перша половина XX століття)

Знеособлювання і дроблення мотивацій усередині наукової організації праці дозволяє їх відтворювати і нарощувати набагато простіше, крім того, за рахунок підвищення зарплат відбувається перетворення робітників у споживачів з високим матеріальним забезпеченням.

Поява масового конвеєрного робітника з підвищеним рівнем споживання. Відбувається зміна мотиватора - нею стає менеджер.

Суть революції менеджерів і виникнення технократії в обох соціальних системах (перша половина XX століття)

Для відтворення і росту мотивацій, управління виділяється в окрему професійну позицію. Мотиваційною базою стає середньодоходний середній клас (в соціалістичних країнах це відбувається в другій половині XX століття).

Ця революція призводить до появи знеособлених мотиваторів - з'являються оргструктури (глибоко ешелоновані структури управління) та техноструктури (технологічні системи).

Суть розвитку фондових ринків і банківського кредитування (друга половина XX століття)

Відтворення і зростання мотивацій економічної людини (споживача, підприємця,

найманого робітника) забезпечується штучними фінансовими інструментами (акції, кредити і так далі) - фінансовий мотиваційний компресор.

Штучне посилення мотиваційної бази відбувається через масову пропозицію середньому класу кредитів для власного споживання - створюється масовий позичальник.

Новий мотиватор - акціонер - демонструє участь в управлінні акціонованими підприємствами.

Суть суспільства споживання (друга половина XX століття)

Для відтворення і зростання споживчих мотивацій, вони постійно примусово розганяються за допомогою засобів реклами і маркетингу - ціннісний мотиваційний компресор; з'являється також споживання знаків (брендів) і споживання віртуальності.

Розширення мотиваційної бази відбувається завдяки домінуванню споживання, яке створює масового споживача.

Новий мотиватор - високодохідний споживач - отримує споживчу компетенцію через спеціальні програми споживчої освіти з боку різних корпоративних інститутів, через ЗМІ, рекламу та маркетинг.

Суть революції консультантів (кінець XX століття)

Відтворення і зростання мотивацій розосереджується і спеціалізується, оскільки тепер є: власники, робітники, менеджери і консультанти, з'являється також віртуальна економіка з паразитарними мотиваціями - віртуальний мотиваційний компресор.

Мотиваційна база формується за рахунок робітників, які є елементами техноструктур і віртуального (інформаційного) світу.

Новий мотиватор виникає в ситуації ускладнення соціального світу - багаторівневі оргструктури (концентрація мотивування) і віртуальні техноструктури (концентрація компетенцій) породжують консультанта як позицію з високим рівнем споживання, вільним способом життя, тобто вільним переміщенням по ринку (демонстративна незалежність), і з високою компетенцією (демонстративна концептуальна влада консультантів над менеджерами).

Економічні перспективи

З точки зору цивілізаційної антропології поглянемо на причини світової кризи.

Перша причина - перенапруження домінуючої споживчої мотивації через зловживання мотиваційними компресорами. Настала межа: люди вже фізично не могли нарощувати споживання далі. Виникнення інших мотивацій штучно блокувалось.

Друга причина - руйнування мотиваційної бази, тобто середнього класу, який розділвся на соціально корисних (робітників техноструктур) та паразитарних (учасників віртуального виробництва).

Доля соціально корисних робітників почала стрімко зменшуватися, а доля паразитарних робітників почала стрімко зростати.

Третя причина - поява демотиваторів різного рівня: корумпованих правлячих класів всередині традиційних держав, олігархів, які орендують держави задля власних цілей, наддержавних утворень, які примусово поширюють лише домінуючу мотивацію без будь-яких спроб її диверсифікувати.

Четверта причина - виникає конфлікт між мотиваторами: високодохідним споживачем та консультантом. При цьому консультант як компетентний мотиватор втрачає впливовість, коли пропонує ідеї, які суперечать споживчим цінностям.

Нова мотиваторна позиція консультантів знаходиться на досить високому рівні соціалізації і не може бути затребувана паразитарними виробниками та корумпованим правлячим класом під час кризи.

Як тільки після початку кризи відбувається зниження прибутків, від послуг консультантів відмовляються. Суспільство теж їх ігнорує, бо виникає психологічна втома людей від складності світу.

Оскільки в складних соціальних структурах ні бізнесмени, ні політики не є компетентними, то кризові тенденції без знань консультантів набирають силу і стають циклічними.

Однак нові ідеї в сфері диверсифікації системи домінованих споживацтвом мотивацій потрібні саме в ситуації опору таким ідеям.

Наприклад, ідея про економіку самодіяльності. Поступове зниження кількості робочого часу при збереженні тієї ж зарплати, поява тривалішого вільного часу та наявність соціальної реклами про те, як використовувати цей вільний час, може змінити структуру мотивацій суспільства, різко зменшивши вплив домінуючих у ній споживацьких спрямувань.

Субсидування правлячого класу та багатих не призводить ні до зростання мотиваційної бази, ні до перетворення їх на мотиваторів - ця ідея Рейгана за 30 років довела свою контрпродуктивність.

Олігархізація, тобто виродження аристократії в олігархію, відбувається в усьому світі.

Олігархи стали демотиваторами. В демократичних країнах олігархи є захищеними, а відтак мотиваційна база - середній клас - деградує.

Як зменшити прірву між надбагатими і середнім класом? Вочевидь потрібні відмова від субсидій багатим і законодавче обмеження їх багатства.

Країна, яка зрозуміє, в чому новий підхід до збереження та відтворення мотивацій, першою подолає циклічну світову кризу.

Під час кризи серйозно змінюється система мотивацій - будучи домінованою, вона диверсифікується. Якщо раніше єдиною мотивацією, що забезпечувала розвиток, була споживча, то надалі тільки ті країни розвиватимуться, які будуть стимулювати і інші мотивації.

Отже урізноманітнення мотивацій та відмова від ієрархічного способу організації системи мотивацій - основні умови виходу з циклічної кризи.

Нас чекає економічна фрагментація - різні цілі економіки все важче поєднувати в кожній окремій державі. Світ прямує до декількох економічних систем з різними системами мотивацій та різною топологією, що пошматує традиційні держави.

Сергій Дацюк, корпорація стратегічного консалтингу "Гардарика", для УП